

ZRINKA PERKOVIĆ

CROATIA REDIVIVA PAVLA RITTERA VITEZOVIĆA

Zrinka Perković
Bužanova 36
HR 10000 Zagreb

UDK:949.75"04/14":929 Ritter Vitezović, P.
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 1995-03-17

Programski spis *Croatia rediviva* Pavla Rittera Vitezovića nastaje kao pokušaj autora da utvrdi kako su povijesno utemeljene granice Hrvatske mnogo šire od tadašnjih. Obuhvaća 32 stranice i zamišljen je kao priprava za buduće opsežnije djelo. Vitezović svoje teze potkrepljuje brojnim navodima. Navodi čak 56 pisaca i izvora, od čega na literaturu otpada 30, a na izvore 26. Najcitiraniji su izvori Konstantin Porfirogenet i Toma Arhiđakon, dok je u literaturi najzastupljeniji Ivan Lučić. Valja spomenuti da se služi djelima autora različite provenijencije i iz različitih razdoblja (antički, bizantski, njemački, mađarski, češki i dr.) koje uglavnom korektno citira, no navode tumači u skladu sa svojom ideološkom koncepcijom. U prilogu se nalazi faksimil i prijevod uvodnog dijela spisa, koji sadrži posvetu carevima Leopoldu i Josipu i pjesmu pod naslovom *Napomena Pripravi*, u kojima Vitezović sumarno određuje konture svoje "oživljene" Hrvatske i predstavlja se ne samo kao vrstan povjesničar, nego i pjesnik, grafičar i tiskar. Na početku *Priprave za oživljenu Hrvatsku* Vitezović raspravlja o podrijetlu imena Hrvatske. Zatim prelazi na problem njezinih granica. Identificirajući Ilire i Slavene s Hrvatima, granice Hrvatske proširuje na sve slavenske zemlje. Čitavu drugu polovicu spisa posvećuje raspravi s Ivanom Lučićem u svezi sa hrvatskim kraljevima, pripadnošću Neretljana Hrvatima i pitanjem Dalmacije. Argumentirajući svoje teze po njegovu mišljenju kontradiktornim, vlastitim Lučićevim navodima i tvrdnjama drugih pisaca, zaključuje da su Hrvati imali vlastite kraljeve u neprekinutom slijedu poslije Ostrivoja, da su Neretvani nedvojbeno hrvatski narod i da Dalmacija, a osobito njezini gradovi, ulazi u sastav Hrvatske. Knjižicu završava konstatacijom da Hrvatska obuhvaća Homovu "trostruku Slavoniju" i negdašnji rimski Ilirik, osim Recija i dijela Norika. Vitezović je ovim djelom zapravo oblikovao politički program koji će značajno utjecati na nosioce ilirskog pokreta.

Programski spis *Croatia rediviva* objavljen je koncem siječnja 1700. u Zagrebu kao još jedan Vitezovićev pokušaj kojime je želio pokazati da su

hrvatske granice kudikamo šire no što su bile na samom koncu 17. stoljeća.¹ Izravni povod za pisanje ovog djela bila je činjenica da je Vitezović kao pouzdanik hrvatskih staleža sudjelovao u komisiji grofa Marsiglija, zaduženog za razgraničenje između Hrvatske, mletačke Dalmacije i turske Bosne, koje je provedeno nakon sklapanja Karlovačkog mira godine 1699.²

Rasprava³ obasiže 32 stranice i trebala je biti priprava (*prodromus*) za opsežnije djelo. Napisana je na latinskom jeziku, koji je bio *lingua communis* tadašnje obrazovane Europe, što svjedoči o Vitezovićim pretenzijama da djelu dade što veći publicitet i u bečkim političkim krugovima i u zemljama koje ulaze u sastav njegove "oživljene Hrvatske". U posveti caru Leopoldu (1657.-1705.) i njegovu sinu Josipu Vitezović ih, u skladu sa svojom idejnom koncepcijom, prvi put titulira kraljevima "čitave Hrvatske" (*totiusque Croatiae*).⁴ Takva formulacija nije slučajna, jer se Vitezovićeva Hrvatska opsegom znatno razlikuje od tadašnje. Naime, prema njegovim riječima, "pod nazivom Hrvatska razumijeva se ono što je Horn doznačio trostrukoj Slavoniji i ono što su Rimljani nekoć pribrajali Iliriku, izuzevši na jednoj strani Reciju i dio Norika, a na drugoj Ahaju i Egejske otoke".⁵ Nakon posvete, u kojoj rečene kraljeve obasipa laskavim epitetima, Vitezović, u maniri oštroumnog tiskara koji je dobro shvatio važnost uvoda u knjizi, daje detaljno razrađeni pregled tema kojima će se baviti buduće djelo. Najavljuje da će ponajprije obraditi povijesno-pravna pitanja, a zatim opisati zemljopisna obilježja "zemlje Hrvata". Međutim, u ovom spisu neke od najavljenih problema nije ni dotakao, kao npr. religijske i kulturne razlike slavenskih naroda unutar svoje "oživljene" Hrvatske, što je i razumljivo uzevši, među ostalim, u obzir njegov moderni, sekularni

¹ Djelo je prevedeno u cijelosti uz svesrdnu pomoć doc. dr. Brune Kuntić-Makvić i prof. dr. Olge Perić, a u tijeku je prikupljanje građe za bilješke uz prijevod. Trebalo bi biti objavljeno uz paralelni latinski izvornik u izdanju biblioteke *Latina & Graeca*.

Prvi je spis u kojem raspravlja o diobi i granicama Hrvatske Memorandum za grofa Marsiglija pod naslovom *Responsio ad postulata illustrissimo ac excellentissimo domino, domino Aloysio Ferdinando comiti Marsiglio, sac. caes. reg. maiestatis camerario, peditatus collonello, et ad limites totius Croatiae commissario plenipotentario etc. Sub Dresnik 25. Septembris 1699*. Izvornik se čuva u knjižnici u Bologni.

² O tome vidjeti Vjekoslav KLAJČ, *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića*, Zagreb, 1914, 127-145.

³ U prilogu su naslovna stranica, posveta i uvodna pjesma, uz hrvatski prijevod.

⁴ Vitezović će to ponoviti u spisu *Regia Illyriorum Croatia sive Croatia rediviva*, 1701.

⁵ Paulus Ritter, *Croatia rediviva regnante Leopoldo Magno Caesare, Zagrabiae, 1700*. Dalje: *Croatia rediviva*. "...sub CROATIAE nomine censetur quod triplici Slavoniae Hornius assignat, et quod Romani olim Illyrico attribuerunt; exceptis hinc Rhaetiis, parteque Norici, illinc Achaia Aegaeisque Insulis..." (31, 25-30). U ovom radu citate iz Vitezovićeva djela označujemo brojem stranice i retka.

svjetonazor i činjenicu da Slavene poglavito identificira na temelju jezika. Zanimljivo je istaknuti da pitanje naziva Hrvatske, koje u prikazu tema stavlja na prvo mjesto, doista zasebno obrađuje na prvih pet stranica spisa, dok o ostalome govori u kontekstu rasprave o granicama Hrvatske i u opširnoj polemici s Ivanom Lučićem.

Ovdje bi valjalo upozoriti na neke termine koje Vitezović rabi u posveti i razmotriti njihovu filološko-semantičku strukturu. Jedan je od njih i *prodromus* (grč. πρόδρομος, 2) u značenju preteča, odnosno prethodnik.⁶ Vitezović rabi tu riječ kako bi personificirao svoje djelo, pa uvodnu pjesmu naslovljava *Monitio ad Prodromum*, odnosno *Napomena Pripravi* koju poput kakva poslanika šalje u svijet. Stoga se prevodilac nalazi pred problemom pronalaženja odgovarajućega hrvatskog ekvivalenta. Držali smo da bi riječ "priprava" mogla najbolje pokriti i značenje najave, koja ima programsko-propagandnu funkciju, i značenje predradnje, u kojoj su sumarno naznačeni izvori, metode i glavne postavke, a moguće ju je i personificirati u poetske svrhe. Prijevod termina *arma* na prvi pogled također djeluje neobično. U klasičnom latinitetu ta riječ označuje oružje, vojnu opremu, a u kasnijem razvoju latinskog jezika dobiva i specifično značenje *grb*.⁷ Ovamo možemo pribrojiti i riječ *decus*, koja prvotno znači ures, čast, dok se kasnije, osobito kod povjesničara, upotrebljava u užem smislu, označujući spomenike. Problematičan je bio i izbor odgovarajućeg prijevoda riječi *dotes*. Ona označuje miraz, dar, nakit, ali je iz konteksta očito da je Vitezović upotrebljava u prenesenom značenju. Stoga je odabran prijevod *dobro*, koji podrazumijeva oba značenjska polja - materijalno i estetsko.

Već i površna analiza posvete otkriva da je pomno strukturirana. Kako bi skrenuo pozornost na novu kraljevsku titulu s pratećim ideološkim implikacijama, Hrvatsku navodi kao posljednju od zemalja kojima Leopold i Josip kraljuju, što se i vizualno izdvaja, budući da se i iznad nje i ispod nje nalazi po jedna riječ. Posveta je pomno stilski dotjerana. Osim što upotrebljava retorične figure (kao što su: litota *non parco labore*, paronomazija *festino, haud festivo calamo*, homeoteleuton *Reges, Leges*), Vitezović čitav uvodni dio vrlo lijepo grafički oblikuje, koristeći se različitim tipovima slova i simetrično razmještajući retke, a i početak spisa ukrašava minuciozno izrađenim inicijalom.

⁶ Stjepan SENC, *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, pretisak izdanja iz 1910, Zagreb, 1991, i Joannis BELLOSZTENECZ, *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatium aerarium*, Zagrabiae, 1740.

⁷ Mirko DIVKOVIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb, 1900, i J. BELLOSZTENECZ, nav. dj. Vezu tih dvaju pojmova objašnjava činjenica da se pod riječju *arma* razumijevao i štit, a prvi su grbovi bili naslikani na štitovima viteza.

U uvodnoj pjesmi,⁸ naslovljenoj *Monitio ad Prodromum*, Vitezović se iskazao i kao vrstan pjesnik. U toj pjesničkoj poruci *Pripravi*, spjevanoj u devet tečnih elegijskih distiha, koja ima zadaću upoznati ilirske narode s autorovim idejama i ujedno ih potaknuti da mu pošalju grbove i drugu građu, spominje i neke dijelove negdašnjega rimskog Ilirika (Norik i Recija) koji nisu ušli u sastav "oživljene" Hrvatske. Objašnjenje tog postupka nalazimo pri kraju spisa, gdje Vitezović kaže: "Ipak ćemo i njih uzgred dotaknuti zbog iliričkoga imena (koje je navlastito ime Hrvata) što su ga nosili u Rimljana, kako bismo razjasnili rasprostranjenost ilirskoga jezika,⁹ koji je proširen velikim dijelom Azije i najvećim dijelom Evrope, opisujući granice svakog pojedinog dijela, imena, grbove, povijest i spomena vrijedne pučke običaje."¹⁰

Ova pjesma u kojoj je Vitezović politički program pretočio u stihove, još jednom otkriva njegovu svestranost i njegov talent pjesnika i znanstvenika. Stoga se ne treba čuditi što "prvi hrvatski nacionalni ideolog"¹¹ kao pravi *vates* predviđa: "Ovaj zgotovljen spis uz brigu, trošak i napor / čitat će zauvijek svijet dajući povoljni sud."¹²

Pošto smo upoznali Vitezovića kao pjesnika, osvrnimo se na njegov metodološki pristup. Već u posveti navodi da se pri sastavljanju ovog djela služio mnogim izvorima i piscima. Tu će tvrdnju najbolje ilustrirati podatak da je u ovom nevelikom spisu naveo čak 56 pisaca. Radi preglednosti podijelit ćemo ih u dvije skupine i odrediti njihovu provenijenciju:

IZVORI

a) Antički

1. *Herodotus* (Herodot, o. 484-424. pr. Kr.)
2. *Luccanus, Annaeus* (Anej Lukan, 30-65)
3. *Plinius* (Gaj Plinije Sekund Stariji, 23-79)
4. *Ptolomaeus* (Klaudije Ptolomej, druga trećina 2. st. pr. Kr.)

⁸ Zahvaljujem kolegi Nevenu Jovanoviću, asistentu na Odsjeku za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, na korisnim sugestijama u svezi s prepjevom.

⁹ Pridjev ilirički odnosi se na rimsku pokrajinu, a pridjev ilirski na narode koji, po Vitezoviću, potječu od "ilirskog plemena Hrvata" / "Croatae gens Illyrica", 10, 16/.

¹⁰ *Croatia rediviva*, 31, 30-32,6: "...quas et ipsas tamen ob Illyrici (quod peculiare Croatorum nomen est) apud Romanos habiti, eiusque Linguae, per magnam Asiae et Europae maximam partem diffusae, amplitudinem declarandam, obiter attingemus: cum propriis tamen singularum limitibus, etymo, Insignibus, rebusque ac magis memorabilibus populi moribus..."

¹¹ Tu mu je titulu nadjenuo Hrvoje Matković u knjizi *Suvremena politička povijest Hrvatske*, Zagreb, 1995, 6.

¹² *Monitio ad Prodromum*, 18. i 19. stih.

Spomen-ploča, rad akad. kipara Želimira Janeša, postavljena na pročelju Srednje škole Pavla Rittera Vitezovića u Senju 6. svibnja 1995.

5. *Schimnus* (Skimno,¹³ o. 200 pr. Kr.)

6. *Scylacus Cariandensis* (Skilak iz Karijande,¹⁴ 6. st. pr. Kr.)

7. *Strabo* (Strabon, o. 64. pr. Kr. - o. 19. pr. Kr.)

b) *Franački i langobardski*

1. *Annales Regni Francorum* (Anali Franačkoga Kraljevstva)

2. *Annales Regni Francorum Fuldenses* (Anali Franačkoga Kraljevstva iz Fulde)

3. *Eginhardus* (Einhard, o. 770-840)

4. *Paulus Diaconus* (Pavao Đakon, o. 720 -o. 799)

c) *Bizantski*

1. *Cedrenus, Georgius* (Georgije Cedren, kraj 11. i poč. 12. st.)

2. *Curopolates* (Ivan Skilica, druga pol. 11. st.)

¹³ Danas se autor naziva Pseudoskimnom. Vitezović se služi Lučićevim navodom iz *Periegeze*, koju je ovaj, uz L. Holstea i I. Vossa, pogrešno pripisivao Skimnu.

¹⁴ Autor se danas naziva Pseudoskilakom. Vitezović ponovno preuzima Lučićev navod, ovoga puta iz *Peripla*, autorom kojega se u Lučićevo doba držao Skilak.

3. *Niceta* (Niceta Honijat, sredina 12-1213)
4. *Procopius Caesarensis* (Prokopije iz Cezareje, o. 500 - o. 565)
5. *Porphirogenitus, Constantinus* (Konstantin Porfirogenet, 905-959)
6. *Zonaras* (Ivan Zonara, prva pol. 12. st.)

d) *Mletački*

1. *Dandulus* (Andrea Dandolo, u. 1354.)
2. *Faroldus, Iulius* (Giulio Faroldo)
3. *Iustinianus, Petrus* (Pietro Giustiniani)
4. *Sabellicus* (Marcantonio Sabellico, 1436-1506)

e) *Slovenski*

1. *Peucerus, Casparus* (Gašpar Peucer)
2. *Schönleben* (Janez Ludovik Schönleben, 1618-1681)

f) *Domaći*

1. *Diocleas* (Ljetopis popa Dukljanina, poč. druge pol. 12. st.)
2. *Thomas Archidiaconus* (Toma Arhidakon, 1200-1268)

LITERATURA

a) *Talijanski autori*

1. *Aeneas Sylvius* (Enea Silvio Piccolomini, 1405-1464)
2. *Blondus, Flavius* (Flavije Biondo, 1388-1463)
3. *Coppus, Petrus* (Pietro Coppo, 1470-1555 ili 1556)
4. *Freschottus, Casimirus* (Casimiro Freschott)
5. *Fuscus, Palladius* (Paladije Fusko, 1450-1520)
6. *Ginammus* (Bartolomeo Ginammi)
7. *Holstenius* (Luka Holste ili Holstein, 1596-1661)
8. *Iovius, Paulus* (Paulo Giovio, 1493-1552)
9. *Maginus* (Giovanni Antonio Magini, 1555-1617)

b) *Češki autori*

1. *Cropacius, Casparus* (Kašpar Krópač, 1530-1580)
2. *Cuthenus, Martinus* (Martin Kuthen, u. 1564.)
3. *Pontanus, Georgius Bertholdus* (Jiří Berthold Pontanus, u. 1616.)

c) *Mađarski pisci*

1. *Bonfinius, Antonius* (Antonio Bonfini, 1434-1503)
2. *Foris* (Franciscus Otrókocsi Foris)

d) *Njemački pisci*

1. *Hornius, Georgius* (Georg Horn, 1620-1670)
2. *Lazius* (Wolfgang Latz ili Laz, 1514-1565)

e) *Slovenski pisci:*1. *Megister* (Hieronim Megister, 1554-1619)f) *Domaći pisci*1. *Barakovich, Georgius* (Juraj Baraković, 1548-1628)2. *Broderich, Stephanus* (Stjepan Brodarić, 1490-1539)3. *Glavinittius, Franciscus* (Franjo Glavinić, 1585-1650)4. *Ioanittius, Ioannes* (Ivan Ivanišević, 1608-1665)5. *Lucius, Ioannes* (Ivan Lučić, 1604-1679)6. *Luccarus, Iacobus* (Jakov Lukarić ili Lukarević, 1551-1615)7. *Marnavittius, Ioannes Tomkus* (Ivan Tomko Mrnavić, 1580-1637)8. *Marulus, Marcus* (Marko Marulić, 1450-1524)9. *Micaglia, Iacobus* (Jakov Mikalja, 1601-1654)10. *Orbinus, Maurus* (Mauro Orbini, u. 1611)11. *Thomasevittius, Matthaeus* (Matija Tomašević)12. *Zambonus, Vincentius* (Vincenzo Zambon)13. *Zanottus, Ioannes* (Ivan Tanzlinger-Zanotti, 1651-1732)

Među izvorima najzastupljeniji su Konstantin Porfirogenet¹⁵ (13 referenci) i Toma Arhiđakon¹⁶ (10 referenci), po pet puta navodi Dukljaninov *Ljetopis*¹⁷ i Dandoloovu *Kroniku*,¹⁸ dok ostale spomenute izvore citira jednom, odnosno dvaput. Već pri letimičnom osvrtu na literaturu kojom se Vitezović služi, opaža se da se najviše oslanja na domaće autore. Među njima ističe se Lučić sa čak 48 referenci,¹⁹ što ne iznenađuje s obzirom na činjenicu da Vitezović gotovo polovicu spisa posvećuje polemici s njime.²⁰ Zatim slijedi Mauro Orbini sa šest,²¹ te Jakov Lukarić²² i Juraj Baraković²³ s po pet referenci.

¹⁵ Vitezović donosi opsežne citate iz 29, 30. i 31. poglavlja njegova djela *De administrando imperio*, najvažnijeg izvora za proučavanje južnoslavenske ranosrednjovjekovne povijesti.

¹⁶ Radi se o njegovoj kronici *Historia Salonitana*, koju je Lučić objavio u prilogu *De regno Dalmatiae et Croatiae*, 312-370.

¹⁷ Lučić ga također donosi pod nazivom *Presbyteri Diocleatis Regnum Slavorum* u prilogu *De regno*, 287-302.

¹⁸ Usp. *Andreae Danduli ducis Venetiarum Chronica per extensum descripta ab anno 46-1280*, iz *Scriptores rerum Italicarum*, vol. XII, Bologna, N. Zanichelli <1938-1950>.

¹⁹ Vitezović ponajviše rabi njegovo djelo *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, te nekoliko navoda iz *Memorie istoriche di Tragurio ora detto Trau*.

²⁰ Točnije 16, 34-31, 24.

²¹ Usp. dj. *Il Regno degli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni Historia di don Mauro Orbini Rauseo abbate Melitense*, Pesaro, 1601.

²² Usp. dj. *Copioso ristretto degli Annali di Rausa libri quattro di Giacomo di Pietro Luccari*, Venetia, 1605.

²³ Vitezović spominje dva njegova djela *Vila Slovinka* i *Jarulla uresna*.

Najcitiraniji strani autor je Talijan Enea Silvio Piccolomini²⁴ s pet i Nijemac Georg Horn²⁵ sa četiri navoda. Ostali su pisci spomenuti do dva puta. Upravo činjenica da se služi djelima pisaca različite provenijencije i iz različitih razdoblja dobro ilustrira ne samo Vitezovićevu erudiciju i akribičnost nego i primjenu znanstveno-kritičke metode pri argumentaciji vlastitih teza. U spisu *Croatia rediviva* Vitezović, uglavnom dosljedno, preuzete citate donosi u kurzivu, a naziv djela uz broj knjige i poglavlja, odnosno stranice, označene slovima abecede, navodi na marginama. Isti su citati navedeni na više mjesta, svaki put ponešto se razlikuju, iako su u kurzivu. U skladu s dominantnom praksom povjesničara svog vremena Vitezović citira i manje cjeline istrgnute iz njihova konteksta i uklapa ih kao argumentaciju u vlastito izlaganje, mijenjajući njihov smisao u skladu sa svojom ideološkom koncepcijom.

Navest ćemo jedan primjer kako bismo ilustrirali takav Vitezovićev postupak. U sklopu polemike s Lučićem, u kojoj nastoji pobiti neke Lučićeve postavke suprotstavljajući mu "ponešto iz njegovih vlastitih primjera objavljenih u *O Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije*,²⁶ raspravljajući o hrvatskim kraljevima piše:²⁷

"Već sam kazao da su kraljevi Hrvatske imali pod sobom druge knezove i prvake. *Kraljevi Hrvatske postavljali su dakako župane Raške /isti u 20. bilješci u Bilješkama uz Dukljanina/.*²⁸ Čita se /na istome mjestu u 20. bilješci/ da je Stjepan "knez", tj. "comes" Bosne, bio postavljen od hrvatskoga kralja Bodina. Štoviše Kuropalat piše i Ivan Lučić veli /na kraju iste bilješke/ da je Mihovil, kralj Hrvatske, *dao sina Bodina kao kralja Bugarima*".²⁹

Ponajprije valja ispraviti numeraciju bilježaka koje navodi Vitezović. U prvom slučaju doista se radi o 20. bilješci, no citat iz druge rečenice preuzet je iz 21. bilješke, a posljednji iz 17. bilješke Lučićevih *Bilježaka uz Dukljanina*.³⁰ Razmotrimo sada prvi navod. Vitezović ga piše kurzivom kao da se radi o

²⁴ Djelo *Historia Europae*.

²⁵ Djelo *Arca Noe*.

²⁶ *Croatia rediviva*, 17, 15-17.

²⁷ *Croatia rediviva*, 17, 19-22, 23.

²⁸ Odnosi se na Ivana Lučića.

²⁹ *Croatia rediviva*, 22, 16-22, 23. "Dixi Reges Croatiae, alios Duces et Principes sub se habuisse; *Juppanos* quippe /idem in Notis ad Diocleatis nota 20/ *Rasiae* constituebant Reges Croatiae. Et /ibidem ad notam 20/ *Stephanus Knez Bosnae, id est Comes, a Bodino Croatorum rege constitutus* fuisse legitur. Imo *Bodinum filium Michaelis, Croatiae Regis, Regem Bulgaris a patre datum, Curopalata* scripsit, et *Joannes Lucius /in iisdem notis ad finem/* refert.

³⁰ Usp. izd. *Joannis Lucii De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amsterdam, 1668. Bilješke uz Dukljanina nalaze se na kraju djela, točnije na stranicama 439-443 pod naslovom *Ioannis Lucii Notae ad Historiam Presbyteri Diocleatis Regnum Slavorum dictam*.

citatu. Lučić međutim u 20. bilješci piše: "Belkan i Marko, župani Raške, postavljeni od kralja Bodina."³¹ Opažamo, dakle, da je Vitezovićev navod zapravo parafraza, s time da Lučić Bodina ne naziva "hrvatskim kraljem", nego samo kraljem. Slično je i s drugom bilješkom. Lučić, naime, kaže: "Stjepana, kneza Bosne, postavio je Bodin."³² U trećem citatu otkrivamo zašto je Vitezović Bodina nazvao kraljem Hrvata. Vjerno prenoseći Lučićevu 17. bilješku,³³ uz ime kralja Mihovila, Bodinova oca, sam dopisuje "kralj Hrvata". Lučić, međutim, Mihovila spominje kao "kralja Srbije".³⁴ Takvu nam Vitezovićevu "nepreciznost" osvjetljava sljedeća njegova izjava: "Inače nisu samo Neretvani (kako ćemo pokazati u onome što slijedi) slavenski i hrvatski narod nego i sami Bosanci i Srbi".³⁵ Na temelju toga možemo zaključiti da se ne radi o hotimičnom falsificiranju Lučićevih riječi, već ih Vitezović naprosto tumači u skladu s vlastitim poimanjem slavenstva.

Budući da do danas ne postoji niti jedan prijevod *Oživiljene Hrvatske*, držimo da bi bilo korisno barem ukratko prikazati sadržaj spisa. Na početku Vitezović,³⁶ u skladu s obećanjem iz posvete, raspravlja o podrijetlu imena Hrvatske. Zatim prelazi na pitanje granica, što je bio i osnovni motiv pisanja ove knjižice, a kojemu posvećuje velik dio djela.³⁷ Oslanjajući se na svjedočanstva Tome Arhiđakona, Konstantina Porfirogeneta, Eneje Silvija Piccolominijsa i Ivana Lučića, zaključuje da su se granice Kraljevstva Hrvata prostirale do Dunava. Određujući zapadne granice, posebno naglašava da i Istru valja držati slavenskom zemljom, što potkrepljuje navodima Eneje Silvija Piccolominijsa.³⁸ Na temelju podataka iz izvora konstatira da su Slaveni nastavali i Korušku, Štajersku i Kranjsku, pa čak dokazuje da se i Austrija može držati iliričkom

³¹ *Ioannis Lucii Notae ad Historiam Presbyteri Diocleatis Regnum Slavorum dictam* (dalje: *Notae ad Historiam Presbyteri Diocleatis*). "Belcanus et Marcus Iupani Rassiae constituti a Bodino Rege." Num. 20, 2, 18-19. Pri navođenju Lučićevih bilješki dajemo broj bilješke, stupac i broj retka.

³² *Notae ad Historiam Presbyteri Diocleatis*, 21, 2, 24-25. "Stephanus knez Bosne, id est Comes, a Bodino constitutus."

³³ Doista, navedeni se fragment, bez Vitezovićevog umetka, u cijelosti poklapa s Lučićem. Usp. Num. 17, 1, 54-56.

³⁴ Usp. *Notae ad Historiam Presbyteri Diocleatis*, str. 439, 2, 10-12. "Notandum etiam est tempore Michaelis Serviae (potertala Z.P.) et Bodini Bulgariae Regum, Epirum quoque reliquaque loca, quae Slavi possidebant, a Latinis Bulgariae nomine censita fuisse..."

³⁵ *Croatia rediviva*, 11, 26-29. "Caeterum non modo Narentani (ut in sequentibus demonstrabimus) Slava Croataque natio sunt, verum etiam ipsi Bosnii et Serblii."

³⁶ *Croatia rediviva*, 1-5, 21.

³⁷ *Croatia rediviva*, 5, 22-16, 23.

³⁸ Iz 18. poglavlja *Povijesti Europe*.

pokrajinom, citirajući bosanskog biskupa Ivana Tomka Mrnavića.³⁹ Istočne granice Hrvatske također drži mnogo širima no što ih određuju suvremeni geografi, budući da neki pisci "Slavonijom" drže Zetu, Hercegovinu i Albaniju, te da su kasnije "Nemanjići držali podvrgnute svojoj vlasti Makedoniju, Epir, Grčku, Rumunjsku i Bugarsku."⁴⁰ Posebnu pozornost posvećuje jadranskim otocima i dokazuje njihovu pripadnost hrvatskom kraljevstvu. Kao što smo već kazali, čitavu drugu polovicu spisa polemizira s Lučićem.⁴¹ Zamjera mu što "ondje u zapisima Dukljanina i Marulića o hrvatskim kraljevima koji su prevedeni na latinski iz prastarih kodeksa napisanih na narodnom jeziku, mnogo toga izostavlja, a ponešto dovodi u sumnju, dvojiti jesu li Neretvani i Hrvati bili isti narod, a i primorske gradove, svoj rodni Trogir, te Split i Zadar oduzima Hrvatskoj s nakanom da ih prisvoji za Dalmaciju, kao za strano područje ili drugi narod."⁴² Pozivajući se poglavito, po Vitezovićeve mišljenju, na kontradiktorne Lučićeve navode, ali i na djela drugih stranih i domaćih pisaca, dokazuje kako je "Hrvatska imala vlastite prvake i kraljeve, bez sumnje, u neprekinutom slijedu poslije Ostrivoja".⁴³ U svezi s Neretvanima zaključuje: "Bilo je pak neumjesno dvojiti o srodstvu Neretvana (o njima više na prikladnom mjestu) s Hrvatima, jer smo, osim gore iznesenoga, i svjedočanstvima gore navedenih autora potvrdili da je slavenski, odnosno hrvatski rod nastavao Bosnu, Srbiju, Čudvergiju i druge pokrajine, napućenije od područja neretvanske vlasti i daleko udaljenije od rijeke Neretve, te je i danas očevidno da taj rod ovdje stanuje i govori hrvatskim jezikom, koji im je rođeni."⁴⁴ Polemiku završava dokazom da je Dalmacija sastavni dio Hrvatske,

³⁹ Radi se o dijelu uvoda njegove knjige *Regiae sanctitatis Illyricanae faecunditas*, posvećenog kralju Ferdinandu III.

⁴⁰ *Croatia rediviva*, 12, 21-23. "...Nemanichii Reges Macedoniam, Epirum, Graeciam, Romaniam et Bulgariam tenuerunt."

⁴¹ Polemiku će nastaviti sedam godina kasnije u djelu *Offuciae Ioannis Lucii, de Regno Dalmatiae et Croatiae, Refutatae ab Equite Paulo Ritter*. Rukopis se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci pod sign. R-3453.

⁴² *Croatia rediviva*, 16, 28-17, 3. "Ubi Diocleatis et Maruli de Regibus Croatiae Commentaria, ex antiquissimis codicibus, lingua vernacula conscriptis, in latinam translata, non nihil carpat, et quaedam in dubiam fidem vocet; quod Narentanos, eandem cum Croatis nationem fuisse, ambigat: et Tragurium, Patriam suam, nec non Spalatium et Iadram, Civitates Maritimas Croatiae adimit: eas Dalmatiae, quasi alienae regioni, aut alteri genti appropriaturus."

⁴³ *Croatia rediviva*, 20, 8-10. "Habuit, igitur Croatia proprios Principes et Reges, continua procul dubio serie post Ostrivoium."

⁴⁴ *Croatia rediviva*, 22, 24-23, 3. "In Narentanorum vero (de quibus suo loco plura) cum Croatis gentilitate ambigere, incongruum erat; cum, praeter superius enarrata, Bosnam, Serviam, Chudvergiam, Albaniam et coeteras Narentanorum ditone celebriores a Narentae flumine longe remotiores Provincias, Slava sive Croatica gente inhabitatas fuisse, suprarrelatis autorum

što je bilo osobito značajno s obzirom na neriješena granična pitanja s Mletačkom Republikom.⁴⁵

Konačno, Vitezović svoj kratki spis završava poznatom podjelom Hrvatske: "*Hrvatsku*, koju su strani i neupućeni autori dosad različito rastavljali, dijelim po toku rijeke Dunava na *Sjevernu* i *Južnu*.⁴⁶ Ovu dijelim na *Bijelu* i *Crvenu*,⁴⁷ kako smo otkrili da se prije razlikovala, no uz ispravljanje središnje granice. *Bijelu* Hrvatsku (kojom se namjeravamo najviše baviti) nadalje dijelim na *Primorsku*, *Središnju* i *Međurječnu*, koje su već dosad tako nazivali,⁴⁸ te na *Planinsku*. Drukčije na Dalmaciju, današnju Hrvatsku, Sloviniju u užem smislu i Norik ili Staru Japodiju. *Crvenu* Hrvatsku dijelim nadalje na *Srbiju*, *Makedoniju*, *Bugarsku* i *Odrisiju*. *Sjevernu*⁴⁹ napokon dijelim na *Venetsku*, *Sarmatsku* i *Mađarsku*. Svaku zasebno ću rastaviti na dijelove po knjigama i glavama.⁵⁰ Ovime završavam pripremu da bih se uz pomoć Boga i mojega cara sretno približio zamišljenom cilju. Čast trostruko velikom i trostruko svetom Bogu."⁵¹

testimoniis comprobavimus: et nunc earum coloniam esse manifesto habetur, Slavo sive Croatia idiomate, sibi nativo, loquentem."

⁴⁵ V. KLAJČ, nav. dj., 145.

⁴⁶ Budući da Vitezović kurziv striktno rabi za oznaku citata, već na temelju toga formalnog postupka možemo zaključiti da je podjelu Hrvatske načinio oslanjajući se na druge autore, to više što drugi naziv, dakle vlastiti, za Lučičevu Primorsku, Središnju i Međurječnu Hrvatsku, ne stavlja u kurziv.

⁴⁷ Podjelu Hrvatske na Crvenu i Bijelu spominju Pop Dukljanin i Andrea Dandolo.

⁴⁸ To je Lučičeva podjela, koju Vitezović prvi put navodi u *Responsio ad postulata illustrissimo ac excellentissimo domino, domino Aloysio Ferdinando comiti Marsiglio*.

⁴⁹ Na tu je podjelu utjecao Georg Horn. Vitezović izrijekom kaže: "Sjeverni, pak, odnosno Bijeli ili Veliki Hrvati su Slaveni Vandali i oni koje je Georg Horn /u Nojnoj Arci/ podijelio na venetske i sarmatske." (10, 7-9). "Septentrionales vero sive Albi aut Magni Chrobati sunt Slavi Vandali et quos in Venedicos et Sarmaticos distinguit Georgius Hirnius /in Arca Noe/."

⁵⁰ Vitezović je tu ideju uspio samo djelomice realizirati. Spis u kojem se bavi Hrvatskom u užem smislu (Bijelom i Crvenom) jest već spomenuti *Regia Illyriorum Croatia sive Croatia rediviva* iz 1701. godine. U rukopisu je sačuvan njegov koncept, koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci.

⁵¹ *Croatia rediviva*, 32, 9-30. "CROATIAM hanc, varie hactenus ab exteris et inexpertis divisam, bifariam primum Danubio eius flumine partimur, in *Septentrionalem* videlicet ac *Meridionalem*. Hanc in *Albam* et *Rubeam*, uti reperimus ante distinctam: medium litem rectificaturi. *Albam* dein (in qua nobis plurimum agendum proponimus) in *Maritiman*, *Mediterranean* et *Interamnam*, hactenus ita appellatas, nec non *Alpestem*. alias Dalmatiam, Croatiam modernam, Sloviniam propriam, et Noricum, sive Iapidiam veterem. *Rubeam* porro in *Serbiam*, *Macedoniam*, *Bulgariam* et *Odrysiam*. *Septentrionalem* demum in *Venedicam*, *Sarmaticam* et *Ungaricam* singulaque in suas partes, per libros et capitula distincturi. His Prodomum absolvo, ut ad scopum propositum feliciter accedam, Deo, ac Caesare Meo faventibus. Ter Magno et ter sancto Deo honor."

Iako nevelika opsegom, *Croatia rediviva* predstavlja iznimno značajno djelo. Vitezovićevo je, doduše, glavna intencija bila na temelju povijesnih izvora rekonstruirati "stvarne" hrvatske granice, što je u aktualnim povijesnim okolnostima bilo pitanje od presudnog značenja, no djelo je preraslo u politički program utemeljen na identifikaciji Ilira, Slavena i Hrvata, a koji će preko Ljudevita Gaja izvršiti golem utjecaj na nosioce ilirskog pokreta.

CROATIA REDIVIVA BY PAVAO RITTER VITEZOVIĆ

S u m m a r y

The written document *Croatia rediviva* by Pavao Ritter Vitezović results as an attempt of the author to establish the fact that the historically founded borders of Croatia were considerably wider than those drawn in his own time. It comprises of thirty two-pages and it is conceived as a preparation for future more comprehensive work. Vitezović authenticates his thesis with a number of quotations. He uses as many as fifty-six authors and sources, out of which thirty of them belong to the bibliography and twenty-six to sources. The most quoted sources are Constantinus Porphyrogenitus and Thomas Archdeacons while in the bibliography the most represented is Ioannes Lucius. It is good to mention that he uses the works of authors of various provenances and from various periods (antique, Byzantine, German, Bohemian and others), which he mainly correctly quotes, but he interprets the quotations in keeping with his ideological conception. In the supplement there is a facsimile and translation of the introductory part of the written document which includes an inscription to the emperors Leopold and Joseph and a poem titled "A Note for Preparation" where Vitezović briefly determines contours of his "revived" Croatia and represents himself not only as a competent historian but also as a poet, engraver and a printer. At the beginning of "The Preparation for Revived Croatia" Vitezović discusses the origin of the name Croatia. Then he goes on to the problem of her borders. By identifying Illyrians and Slavs with Croats he extends the borders of Croatia to all Slavic lands. He dedicates the other half of the document to the discussion with Ioannes Lucius dealing with Croatian kings, affiliation of Neretvans (people populating the banks of river Neretva) to Croats and the question of Dalmatia. By giving arguments for his theses as, according to his opinion contradictory quotations of Lucius as well as the claims of other writers, he concludes that Croats had their own kings in an uninterrupted continuity after Ostrivoius, that the people living by the Neretva are with no doubt Croatian people and that Dalmatia and especially its towns are a part of Croatia. He finishes this booklet with the conclusion that Croatia comprises Horn's "Triple Slavonia" and former Roman Illyric, except two Rhaetiae and a part of Noricum. With this work Vitezović in fact formed a political programme which will have an important influence on the members of Illyrican Movement.

Translation: Filip Krenus